

DOI (Article): <https://doi.org/10.31108/2.2019.1.16.5>

УДК 37.015.3:378:347.96

Клибанівська Т.М.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ

Клибанівська Т.М. Особливості адаптації до навчальної діяльності студентів-правників. У статті висвітлюються особливості соціально-психологічної адаптації студентів-правників до навчання в університеті. Представлено ряд визначень адаптації до освітньої діяльності. Проаналізовано сучасні літературні джерела з проблеми дослідження адаптації студентів. Виявлено чинники, що впливають на динаміку і якість адаптаційного процесу. Розглянуто структуру, особливості та умови процесу психологічної адаптації студентів до умов навчання в університеті. Розроблено рекомендації, які зможуть забезпечити підвищення ефективності навчальної діяльності студентів-правників.

Ключові слова: студенти, правники, юристи, адаптація, адаптованість, освітня діяльність.

Клебановская Т.Н. Особенности адаптации к учебной деятельности студентов-юристов. В статье раскрываются особенности социально-психологической адаптации студентов-юристов к учебе в университете. Представлен ряд определенных адаптации к образовательной деятельности. Проанализированы современные литературные источники по проблеме исследования адаптации студентов. Выявлены факторы, влияющие на динамику и качество адаптационного процесса. Рассмотрена структура, особенности и условия процесса психологической адаптации студентов к условиям обучения в университете. Разработаны рекомендации, которые смогут обеспечить повышение эффективности учебной деятельности студентов-юристов.

Ключевые слова: студенты, юристы, юристы, адаптация, адаптация, образовательная деятельность.

Постановка проблеми. Адаптація студентів на сучасному етапі розвитку вищої школи є однією із найбільш важливих проблем. Від того, як студенти будуть підготовлені на початковому етапі, залежить їхній подальший рівень професійної підготовки та діяльності.

Навчальна діяльність студентів-правників, як правило, пов'язана з отриманням, переробкою й повідомленням (усним, письмовим) інформації через канали зворотного зв'язку і характеризується високим емоційним навантаженням, регулярною перевтомою, стресовими ситуаціями, що періодично виникають.

Процес адаптації до навчання у вищому закладі освіти – явище складне, багатогранне, яке завершується, як правило, до кінця I-го курсу. Тому прискорення процесу входження першокурсників-правників у новий для них спосіб життя і діяльності, а також виявлення факторів, психологічних умов та закономірностей підвищення адаптованості студентів є важливим завданням викладачів та психологів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Термін «адаптація» можна віднести до загальнонаукових понять, які «...зароджуються на межі наук, в точках дотику різних галузей знань або навіть в окремих дисциплінах з подальшою їх екстраполяцією на інші сфери природничих, технічних і суспільних наук» [4, с. 203]. Величезний інтерес науковців із різноманітних галузей до проблеми адаптації призводить до всебічного її вивчення, що, у свою чергу, породжує неоднозначність у дефініціях і підходах до її дослідження.

Нині серед науковців не існує єдиного погляду на визначення «адаптації студентів до навчання» внаслідок її динамічного, поліаспектного та міжпредметного характеру. Переважна більшість дослідників описують її з точки зору кінцевого результату – адаптованості, тобто сформованих вмій, навичок, реакцій, новоутворень. Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що визначення адаптації до освітньої діяльності досить різноманітні, основні з яких було представлено у формі таблиці (табл. 1).

Визначення поняття «адаптація до освітньої діяльності»

Автор	Визначення «адаптація до освітньої діяльності»
І.І. Бойко	«...своєрідна інтегральна форма суб'єктної активності, яка є результатом виходу суб'єкта за межі об'єктивних вимог діяльності» [2, с. 19]
О.В. Литовченко	«процес специфічної адаптивної діяльності, зумовлений змінами соціальної дійсності і спрямований на оптимізацію взаємодії особистості з оточуючим соціальним середовищем у відповідь на появу у ньому факторів, які відсутні в індивідуальному досвіді суб'єкта. Структура цієї діяльності включає в себе оцінку характеру та значущості змін, а також здійснення на цій основі необхідної корекції поведінки особистості та перетворення навколишнього середовища. Як результат цього процесу, соціальна адаптація є збереженням стану фізичного, психічного і соціального благополуччя особистості» [10, с. 7]
М.С. Корольчук	«активна системна відповідь функцій організму, яка спрямована на підтримку гомеостазу та створення адекватної врегульованої програми, відповіді з мінімальними реакціями на умови, що постійно змінюються, умови діяльності, в основі якої лежать 5 основних компонентів – енергетичний, сенсорний, операційний, ефекторний і активаційний» [8, с. 209]
Л.І. Дябел	«процес активного пристосування студента-першокурсника до нових умов соціуму, результатом якого є гармонійне задоволення його потреб у здоровій життєдіяльності, позитивне ставлення до нового статусу та повноцінне включення в нову систему міжособистісних стосунків у студентському та загальноуніверситетському колективах» [5, с. 20]
Ю.В. Клочан	«процес та результат пристосування всіх соціальних суб'єктів до умов нового соціального середовища, який може здійснюватися пасивно чи активно, у формі акомодатії, конформізму та асиміляції» [6, с. 15]
О.М. Галус	«складна інтегративна професійно значуща підсистема підготовки фахівців, яка пришвидшує і підвищує рівень їхнього професійного розвитку та професіоналізму» [3, с. 37]
Н.Ю. Максимова	«оптимальна рівновага між цінностями, особливостями індивіда й правилами, вимогами оточуючого його соціального середовища» [11, с. 8]
В.Ю. Лесовий, В.А. Петрук	«динамічний процес фізіологічних та психологічних перетворень особистості та оптимізації навчального середовища, викликаний організованою взаємодією викладача і студента, результатом якого є вироблення стратегії, яка дозволить ефективно задовольняти власні потреби, що виникають у процесі навчання у стінах ЗВО» [1, с. 13]

За результатами аналізу можна підсумувати, що сучасна науково-педагогічна література, незважаючи на різноманітність запропонованих дефініцій, розглядає аналізоване поняття під єдиним кутом. Нам найбільше імponує думка О.М. Кокуна, яка найбільш змістовно розкриває сутність досліджуваного явища: «Адаптація – це процес, який зумовлений зміною в психофізіологічному стані людини під впливом дезадаптаційних факторів, що потребує одночасної та узгодженої взаємодії функціональних підсистем на всіх рівнях цілісної системи з метою ефективного забезпечення діяльності в нових умовах» [7, с. 50].

Мета дослідження – виявити чинники, що впливають на динаміку і якість адаптаційного процесу, розробити систему рекомендацій, які зможуть забезпечити підвищення ефективності навчальної діяльності студентів- правників на основі вивчення структури та особливостей процесу психологічної адаптації до умов навчання в університеті.

Виклад основного матеріалу і результатів досліджень. Педагогічний аспект адаптації пов'язаний з особливостями пристосування студентів до нової системи навчання, необхідності засвоєння великого обсягу знань порівняно з середньою школою. Педагогічна адаптація передбачає необхідність пошуку такого змісту, форм, методів навчально-виховної роботи, за допомогою яких університетські колективи змогли б усувати, попереджати та пом'якшувати негативні наслідки дезадаптації, прискорювати процес соціально-психологічної та професійної адаптації студентів.

Адаптація завжди пов'язана з переходом на нові режими, входженням в нові соціальні ролі, тобто з певною перебудовою особистості. З огляду на все перераховане, адаптацію студентів слід розглядати як процес, обумовлений включенням студента в нове соціальне та навчальне середовище правознавчої спеціальності університету, де під керівництвом викладачів, які використовують основні та інтерактивні форми та методи навчання, відбувається формування структури діяльності студента і стійких особистісних відносин до всіх компонентів педагогічної системи [13].

Різка зміна звичного робочого стереотипу (динамічного стереотипу) іноді призводить до нервових зривів і стресових реакцій. З цієї причини період адаптації, пов'язаний зі зміною колишніх стереотипів, може спершу зумовити як порівняно низьку успішність, так і труднощі в спілкуванні. В одних студентів вироблення нового стереотипу проходить швидко та радикально, в інших – рівно. Звісно, ці особливості пов'язані з характеристиками типу вищої нервової діяльності, однак соціальні чинники тут мають вирішальне значення. Знання індивідуальних особливостей кожного студента, на основі якого будується система включення його в нові види діяльності і нове коло спілкування, дає можливість уникнути дезадаптаційного синдрому, зробити процес адаптації рівним і психологічно комфортним.

Отже, для визначення чинників, що впливають на динаміку і якість адаптаційного процесу, нами було проведено *емпіричне дослідження*. У дослідженні взяли участь 72 опитаних, з них 43 – студенти I курсу, 29 – студенти II курсу ВНАУ спеціальності «Право» денної форми навчання. 16 студентів нашої вибірки (22%) навчаються на держзамовленні, 56 студентів (78%) – за контрактом. Опитування проводилося в першому семестрі навчального року.

У ході дослідження застосовано методи спостереження, бесіди, методика діагностики рівня соціальної фрустрованості Вассермана-Бойко [7, с. 70; с. 259] та шкалу самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема [7, с. 71; с. 261].

Результати дослідження показали, що основний етап адаптації припадає на перший рік навчання. Дослідження проблеми адаптації загалом зводиться до розкриття тієї сукупності факторів, які зумовлюють відносно швидко, повну та стійку адаптованість. Під факторами адаптації розуміється сукупність умов і обставин, які визначають темп, рівень, стійкість і результат адаптації.

Досліджуючи рівень соціальної фрустрованості студентів-правників за методикою Вассермана-Бойко, ми звернули увагу на ступінь їх задоволеності житлово-побутовими умовами, матеріальним станом, умовами навчання та взаєминами, що викладено у запропонованій анкеті.

Аналіз результатів за різними питаннями, що складають рівень соціальної фрустрованості досліджуваних студентів, дає можливість визначити порівняно найбільш та найменш фрустраційні (дезадаптаційні) для них фактори. Для полегшення обробки даних ми об'єднали відповіді 1–2 як високий рівень, 3 – середній, 4–5 – низький рівень задоволення. Результати презентували у *табл. 2*.

Компоненти соціальної фрустрованості студентів (n = 72)

Ступінь задоволеності	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Житлово-побутовими умовами	48	18	34
Своїм становищем у суспільстві	57	29	14
Становищем у суспільстві (державі)	21	39	40
Матеріальним станом	30	22	48
Сферою послуг та побутового обслуговування	30	26	44
Сферою медичного обслуговування	16	21	63
Проведенням дозвілля	66	15	19
Можливістю проводити канікули	66	13	21
Місцем свого навчання	72	14	14
Змістом навчання	78	10	12
Умовами навчання	57	20	23
Взаєминами з друзями, знайомими	91	7	2
Взаєминами з однокурсниками	90	6	4
Взаєминами з викладачами	84	14	2
Взаєминами з адміністрацією вузу	71	23	6
Взаєминами з батьками	88	7	5
Взаєминами з родичами	86	9	5
Взаєминами з сусідами	68	23	9
Можливістю вибору місця навчання	74	15	11
Своїм способом життя в цілому	75	15	10

Як бачимо з табл. 2, найвищі показники задоволення студенти-правники виявили сферою взаємин: з друзями, знайомими (91%), з однокурсниками (90%), з батьками (88%), з родичами (86%), з викладачами (84%). Отримані результати свідчать, що між студентами, сусідами по гуртожитку, студентами та викладачами існують, як правило, добрі стосунки. Очевидно, що на такому фоні потребує особливої уваги не тільки дуже незначна кількість студентів (2–6%), що оцінили свої стосунки як погані чи дуже погані (низький рівень), але і ті студенти, які мають, за їх власною оінкою, посередні стосунки з викладачами чи однокурсниками.

Значна частина досліджуваних студентів (78%) задоволена змістом і місцем свого навчання (72%). 14% студентів, на жаль, незадоволені тим, що прийшли навчатися саме у цей навчальний заклад, і 11% студентів вказали на обмежену можливість вибору місця навчання.

Відповідно до отриманих результатів, приблизно третина студентів зазнає матеріальних труднощів. Це може справляти негативний вплив на здійснювану ними навчальну діяльність, оскільки, з одного боку, матеріальні нестатки обмежують можливість придбання необхідного для навчання обладнання (планшет, ноутбук та ін.), а з іншого – спонукають студентів до пошуку підробітку, який займає їхній час та сили.

Отримані в ході досліджень дані свідчать, що найбільш фрустраційними, а, відповідно, і дезадаптаційними факторами для студентів-правників виявилися: сфера медичного обслуговування – 63% студентів незадоволені; матеріальний стан – 48%; сфера послуг та побутового обслуговування – 44%, становище у суспільстві (державі) – 40%; житлово-побутовими умовами незадоволені 34% опитаних студентів. Найменш фрустраційними виявилися фактори – ті, що пов'язані зі сферою взаємин (з друзями, однокурсниками, родичами та викладачами) та місцем свого навчання. Наші результати дослідження майже повністю збігаються із дослідженнями О.М. Кокуна [7].

Проведене дослідження за методикою Р. Шварцера та М. Єрусалема зі згаданою вище вибіркою дало можливість виявити рівень навчальної самоєфективності студентів-правників та

самооцінку зацікавленості (рівень мотивації) до навчання. Отримані результати представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Навчальна самоефективність студентів

Рівні навчальної самоефективності	Бали	Кількість студентів, (%)
Висока	30-40	72
Середня	25-29	26
Низька	0-20	2

Як бачимо із табл. 3, у 72% досліджуваних студентів рівень навчальної самоефективності виявився достатньо високим, що зумовлює їх потенційну здатність успішно виконувати навчальне навантаження та вимоги до навчання. У 26% виявили середній рівень навчальної самоефективності, який свідчить про наявність деяких проблем у навчальній діяльності, що має повернути увагу викладачів. Близько 2% студентів мають низький рівень навчальної самоефективності, що серйозно шкодить їх навчальній діяльності і є дезадаптаційним фактором.

Шляхом використання методів спостереження та бесіди встановлено комплекс факторів, що впливають на адаптацію.

В якості критеріїв адаптації розглядали навчальну успішність (успішність, задоволеність професійною підготовкою, самоорганізація), показники формування професійної спрямованості (ставлення до обраної професії, професійні установки, професійно-мотиваційні якості: правосвідомість правника, професійну концепцію, професійні мотиви), громадську (наявність активної життєвої позиції, вміння організувати і керувати собою та іншими) і наукову активність (участь у наукових конкурсах, гуртках).

Як результат, було виявлено чотири групи труднощів адаптації, з якими зустрічаються студенти. Перша група пов'язана з особливостями психічного саморегулювання поведінки і діяльності. Вона обумовлена недостатньою підготовленістю першокурсників, слабкістю їх вольових процесів, невмінням організувати себе, свою поведінку, режим праці та відпочинку.

Однією з головних причин, що утрудняє процес адаптації в університеті, є дефіцит часу для самостійної роботи (50% опитаних назвали цю причину). У зв'язку з цим майже 18% студентів приходять на заняття непередготовленими. У частини студентів формується свого роду «психологія трійки» – «вчитися не навчаючись».

Система навчання в університеті розрахована на високий рівень самосвідомості, побудована на інтересі студентів, бо формально в ній відсутня жорстка система щоденної шкільної перевірки, «страх» перед учителем, необхідність щодня готувати урок. Деякі студенти, вступивши до університету, потім виявляються не готові вчитися у ньому. Система університетського контролю допускає можливу неритмічність в роботі, нерідко орієнтується на штурм під час екзаменаційної сесії.

Друга група труднощів залежить від організації розумової праці. Першокурсники-правники гостро переживають зміну звичного стилю розумової діяльності, який склався за роки навчання в школі. Вони не вміють правильно конспектувати лекції, знаходити першоджерела та потрібні сайти, займатися в читальному залі. Сукупність труднощів, що виникають на початковому етапі навчання в університеті, створює у багатьох студентів «дидактичний бар'єр», який має місце тоді, коли студент усвідомлює сам факт зміни методів і організації навчання, стикається з необхідністю виконувати більший, порівняно з середньою школою обсяг самостійної роботи, відчуває розумову перевтому, що виявляється в послабленні уваги і пам'яті.

Третя група труднощів виникає в зв'язку із залишенням шкільного колективу. Першокурсники переживають втрату колишніх друзів, дружніх відносин, взаємної допомоги та інших звичних цінностей.

Четверта група труднощів зумовлена психологічною невідповідністю першокурсників до оволодіння юридичною професією. Метою професійної юридичної освіти є формування системи відносин особистості студента до професійної діяльності, де основним повинно бути доброзичливе ставлення до інших людей і професійної діяльності, себе як суб'єкта діяльності. Основними складовими за професійним спрямуванням при цьому є соціально-мотиваційні та професійно-мотиваційні якості [12]. Уже при плануванні своєї діяльності будь-який студент повинен подумки зіставляти свої дії з нормами законодавства, які регламентують ці дії. Дана обставина формує прагнення суворо дотримуватися не лише правових норм, а й моральних і етичних норм, а також мати високий рівень правосвідомості.

Правосвідомість – основний елемент професійного спрямування. Світогляд юриста опосередковується в правосвідомості, і ця, фактично, єдність правової ідеології та правової психології розглядається як система правових знань, уявлень та ідей, а також як сукупність соціальних почуттів, переживань, звичок, що виникають у процесі дії правових норм. Правосвідомість залежить від загальної ціннісної орієнтації у ставленні до суспільства, його здатності до соціонормативної саморегуляції [12]. Для ціннісно-правових орієнтацій юристів характерний високий рівень засвоєння принципів і вимог права, переконаність у їх необхідності та справедливості, готовність цілеспрямовано і рішуче втілювати їх у життя в процесі повсякденної юридичної практики.

Дослідження професійної спрямованості студентів-правників показало, що особи, мотиваційна сфера яких визначається мотивацією досягнення, в навчальній діяльності досягають набагато вищих результатів, ніж ті, у кого провідними є мотиви уникнення невдачі. Проблема формування професійної мотивації виступає як проблема виховання психологічних установок, що визначають розвиток особистості студента в плані її підготовки до професійної діяльності. Таким чином, для більшості студентів основними мотивами вибору професії є її суспільна значущість і інтерес (76% опитаних).

Вивчення професійно-мотиваційних якостей особистості (рівня правосвідомості, його професійної концепції, професійних мотивів) показало, що залежно від курсу навчання за цими параметрами у студентів виявилися значні відмінності. Наприклад, формування професійної концепції як елемента професійної спрямованості, як сукупність засвоєних професійних поглядів, переконань і спонукань, що виражають розуміння цілей і завдань юридичної діяльності, спостерігається лише у частини студентів 2 курсу (37%).

Процес вибору професії, навчання в університеті став сьогодні для багатьох студентів прагматичним, цілеспрямованим. Цінність освіти як самостійного соціального феномену, що має соціокультурну, особистісну і статусну привабливість, втратила свою пріоритетність. Контрактна форма навчання спонукала появу таких студентів, які впевнені в правильності свого вибору, добре обізнані про специфіку юридичної діяльності. Ці студенти мають чітку професійну перспективу.

Результати проведеного дослідження показують, що у студентів, що навчаються за контрактом, більш яскраво виражене прагнення до досягнення професійного успіху (9–18%). Вони вище, ніж студенти, які навчаються на бюджетній основі, оцінюють значимість освіти, професійної підготовки (38%), краще володіють іноземною мовою (22%), мають духовно і культурно багатше життя (43%). У студентів, що навчаються за контрактом, домінує прагнення домогтися матеріального благополуччя (54%), вільно оволодіти іноземними мовами (34%), стати культурною людиною (30%), домогтися поваги в колі знайомих (24%), продовжити сімейну традицію (10%).

Успіх оволодіння професією буде залежати від того, наскільки розвинеться потреба в засвоєнні професії. Для цього особливе значення має психолого-педагогічна атмосфера навчального закладу, якість викладання, матеріально-технічна база, методика навчального процесу. На сьогодні якістю навчання задоволені 63% опитаних.

Робочий день студента досить ушільнений і разом з аудиторними заняттями перевищує 8–9 годин. Більшість опитаних студентів щодня витрачають від 2 до 3 год на підготовку з профільюючих предметів, і лише 22% студентів витрачають на це менше 1 год.

Для вироблення тактики та стратегії, які забезпечують оптимальну адаптацію, важливо знати життєві плани й інтереси студента, систему домінуючих мотивів, рівень домагань, самооцінку, здатність до свідомої регуляції поведінки. Процес адаптації кожного студента індивідуальний.

Завдання студентської групи – створення умов для загальної оптимальної діяльності. У ВНАУ планується система заходів, що сприяють адаптації першокурсників до умов вищої школи. Це і робота з формування та комплектування академічних груп, «посвята в студенти», знайомство з історією університету, ведення атестації, проведення тренінгів.

При роботі з першокурсниками значну увагу приділено подоланню труднощів педагогічного та психологічного характеру, розвитку у студентів тих інтересів, потреб і ціннісних орієнтацій, з якими пов'язане освоєння юридичної професії. Успіх навчання студентів залежить від процесу професійно-педагогічної та соціально-психологічної адаптації, від того, наскільки і як володіє студент знаннями, навичками, необхідними в студентському середовищі, на які цінності він буде орієнтувати себе вже в початковий період навчання [9].

Загалом розвиток особистості студента, як майбутнього фахівця з вищою освітою, має особливості: зміцнюється ідейна переконаність, професійна спрямованість, що розвиває необхідні здібності; професіоналізуються психічні процеси, стани, досвід; підвищується почуття обов'язку, відповідальність за успіх професійної діяльності; на основі інтенсивної передачі соціального і професійного досвіду формується загальна зрілість, а також певна стійкість; підвищується питома вага самовиховання в формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому фахівцеві; міцніють професійна самостійність і готовність до майбутньої роботи.

На підставі проведеного дослідження запропоновано ряд рекомендацій щодо організації процесу адаптації студентів-правників: ширше залучати їх до громадської роботи; своєчасно виявляти студентів з високим рівнем тривожності; встановлювати причини виникнення негативної напруги; формувати поєднання наукової та професійної спрямованості; використовувати показники потреби в спілкуванні і досягненні для прогнозування успіху в навчальній діяльності; залучати студентів до участі у наукових гуртках.

Слід допомагати студентам в подоланні і виявленні основних труднощів адаптації. Варто розуміти негативні переживання, пов'язані з переходом від шкільного колективу та батьківської оселі; невизначеністю мотивації вибору професії та недостатньою психологічною підготовкою до неї; відсутністю навичок самостійної роботи, невмінням конспектувати, працювати з першоджерелами, комп'ютерними програмами, словниками, довідниками, покажчиками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, адаптація студента-правника в університеті – складне явище, яке має різні напрямки: адаптація до нового культурного середовища, колективу, діяльності (навчальна, професійна, творча, громадська тощо). Результатом адаптації студентів є вироблення у них необхідних для діяльності якостей, які дозволяють оптимально їх здійснювати. Адаптація – це процес, яким можна управляти.

Серед основних труднощів адаптації студентів-правників до навчальної діяльності слід зазначити відсутність у багатьох з них організаційно-навчальних навичок, необхідних для навчання у ЗВО, а також побутові проблеми.

Також серед основних психологічних чинників, що визначають стійкість внутрішньої мотивації навчальної діяльності, слід виділити соціальні очікування студентів-правників; ставлення до себе як суб'єкта навчальної діяльності; ставлення до професії і перспектив професійної діяльності.

Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у детальному порівняльному аналізі процесу адаптації студентів різних курсів до навчання в університеті.

Список використаних джерел

1. Адаптація першокурсників до навчання у вищих технічних закладах освіти : монографія / В.Ю. Лесовий, В.А. Петрук. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 144 с.
2. Бойко І.І. Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / І.І. Бойко. – К., 2001. – 19 с.
3. Галус О.М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Галус Олександр Мар'янович. – К., 2009. – 601 с.
4. Георгиевский А.Б. Философские проблемы теории адаптации / А.Б. Георгиевский, Г.И. Царегородцев. – М. : Мысль, 1975. – 276 с.
5. Дябел Л.І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Л.І. Дябел. – К., 2008. – 25 с.
6. Клочан Ю.В. Педагогічні умови соціальної адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Ю.В. Клочан ; Луган. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.
7. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія / О.М. Кокун. – К. : Міленіум, 2004. – 265 с.
8. Корольчук М.С. Адаптація та її значення в системі психофізіологічного забезпечення діяльності / М.С. Корольчук // Вісник : збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки. Психологічні науки. – К. : Правові джерела, 2002. – Вип. 2. – С. 191–211.
9. Лисовский А.В. Социально-психологическое исследование образа жизни студенчества / А.В. Лисовский. – Л., 1980. – 248 с.
10. Литовченко О.В. Організаційно-педагогічні умови соціальної адаптації учнів 5–9 класів у позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.05 / Литовченко Олена Віталіївна. – К., 2004. – 19 с.
11. Психологічні механізми адаптації девіантів до сучасного соціокультурного середовища : монографія / Максимова Н.Ю., Грись А.М., Манілов І.Ф. [та ін.] ; за ред. Н.Ю. Максимової. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 254 с.
12. Соколов Н.Я. Правосознание юристов: понятие, сущность и содержание / Н.Я. Соколов // Российская юстиция. – 1994. – № 11. – С. 18–25.
13. Терещенко А.Г. Социализация и социальная адаптация личности : учеб. пособие / А.Г. Терещенко, И.С. Бубнова – Иркутск, 2013. – 157 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Adaptatsiia pershokursnykiv do navchannia u vyshchyykh tekhnichnykh zakladakh osvity : monohrafiia / V.Iu. Liesovyi, V.A. Petruk. – Vinnytsia : VNTU, 2017. – 144 s.
2. Boiko I.I. Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia pidlitka do novykh umov navchannia : avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / I.I. Boiko. – K., 2001. – 19 s.
3. Halus O.M. Pedahohichne upravlinnia adaptatsiieiu maibutnikh uchytyeliv u systemi stupenevoi osvity : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.06 / Halus Oleksandr Marianovych. – K., 2009. – 601 s.
4. Georgievskij A.B. Filozofskie problemy teorii adaptacii / A.B. Georgievskij, G.I. Caregorodcev. – M. : Mysl', 1975. – 276 s.
5. Diabel L.I. Sotsializatsiia studentiv-pershokursnykiv v umovakh pedahohichnoho universytetu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.05 «Sotsialna pedahohika» / L.I. Diabel. – K., 2008. – 25 s.
6. Klochan Yu.V. Pedahohichni umovy sotsialnoi adaptatsii uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv : avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.05 / Yu.V. Klochan ; Luhan. nats. un-t im. T.Shevchenka. – Luhansk, 2009. – 20 s.
7. Kokun O.M. Optymitsatsiia adaptatsiinykh mozhlyvostei liudyny: psykhhofiziolohichni aspekt zabezpechennia diialnosti : monohrafiia / O.M. Kokun. – K. : Milenium, 2004. – 265 s.
8. Korolchuk M.S. Adaptatsiia ta yii znachennia v systemi psykhhofiziolohichnoho zabezpechennia diialnosti / M.S. Korolchuk // Visnyk : zbirnyk naukovykh statei Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu. Seria: Pedahohichni nauky. Psykhhohichni nauky. – K. : Pravovi dzherela, 2002. – Vyp. 2. – S. 191–211.
9. Lisovskij A.V. Social'no-psiologicheskoe issledovanie obraza zhizni studenchestva / A.V. Lisovskij. – L., 1980. – 248 s.
10. Lytovchenko O.V. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy sotsialnoi adaptatsii uchniv 5–9 klasiv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh : avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. ped. nauk : 13.00.05 / Lytovchenko Olena Vitaliivna. – K., 2004. – 19 s.
11. Psykhhohichni mekhanizmy adaptatsii deviantiv do suchasnoho sotsiokulturnoho seredovishcha : monohrafiia / Maksymova N.Iu., Hrys A.M., Manilov I.F. [ta in.] ; za red. N.Iu. Maksymovoi. – K. : Pedahohichna dumka, 2015. – 254 s.
12. Sokolov N.Ja. Pravosozenie juristov: ponjatje, sushhnost' i sodержanie / N.Ja. Sokolov // Rossijskaja justicija. – 1994. – № 11. – S. 18–25.
13. Tereshhenko A.G. Socializacija i social'naja adaptacija lichnosti : ucheb. posobie / A.G. Tereshhenko, I.S. Bubnova – Irkutsk, 2013. – 157 s.

Klybanivska, T.M. Features of law students' adaptation to educational activities. The article highlights the peculiarities of the socio-psychological adaptation of law students to university studies. The facilitation of freshmen's adaptation to a new way of life and new activities as well as identification of the factors in, psychological conditions and patterns of increasing students' adaptability are important tasks to be tackled by university teachers and psychologists.

The article analyzes different definitions of adaptation to educational activity and literature on the problem of student adaptation. It is noted that there is no single approach to defining students' adaptation because of its dynamic, multi-dimensional and interdisciplinary nature. The author describes social, psychological and educational factors influencing students' adaptation, discusses in detail law students' social expectations, self-attitudes, attitudes to the profession and career prospects as adaptation effectiveness factors, considers the law student' university adaptation criteria and four groups of difficulties faced by the students during their university adaptation as well as gives recommendations for improving law students' academic performance.

Key words: *students, law students, adaptation, adaptability, educational activity.*

Відомості про автора

Клибанівська Тетяна Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету, м. Вінниця, Україна.

Klybanivska Tetiana M., PhD, Assoc. Prof., Dept. of History of Ukraine and Philosophy, Vinnytsa National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine.

E-mail: inka020571@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0746-5869>

Отримано 15 січня 2019 р.
Рецензовано 25 лютого 2019 р.
Прийнято 18 березня 2019 р.

DOI (Article): <https://doi.org/10.31108/2.2019.1.16.6>
УДК 159.923:37.07

Ключко А.О.

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ЗВ'ЯЗОК ІЗ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРОФЕСІЙНИМИ ЧИННИКАМИ

Ключко А.О. Розвиток емоційного інтелекту у менеджерів освітніх організацій: зв'язок із соціально-демографічними та організаційно-професійними чинниками. У статті на основі емпіричного дослідження виявлено рівні розвитку складових та інтегративного показника емоційного інтелекту в менеджерів освітніх організацій. Виділено типи менеджерів освітніх організацій («емоційно необізнаний», «контролюючий емоції», «емоційно чутливий»). Обґрунтовано доцільність виділення традиційних та інноваційних стилів управління менеджерів освітніх організацій відповідно до особливостей розвитку в них емоційного інтелекту. Проаналізовано зв'язок між типами менеджерів освітніх організацій та соціально-демографічними чинниками (вік, стать, сімейний стан, наявність дітей). Досліджено зв'язок між типами менеджерів освітніх організацій та організаційно-професійними чинниками (посада, рівень освіти, тип освіти, стаж трудової діяльності, стаж на посаді, кваліфікаційна категорія, педагогічне звання, відзнаки).

Ключові слова: *освітні організації; емоційний інтелект; традиційні та інноваційні типи менеджерів освітніх організацій; традиційні та інноваційні стилі управління менеджерів освітніх організацій; соціально-демографічні чинники; організаційно-професійні чинники.*